

**Eugen Comșa, *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României*,
Ed. Academiei Române, București, 1995, 129 p.+122 fig.**

La Editura Academiei Române, în colecția "Biblioteca de Arheologie", cu nr. LIII, a apărut lucrarea lui Eugen Comșa *Figurinele antropomorfe din epoca neolitică pe teritoriul României*, lucrare în care autorul își propune să facă o incursiune într-un capitol deosebit de spectaculos și incitant al vieții și gândirii comunităților umane neo-eneolitice din spațiul carpato-danubiano-pontic, plastica antropomorfă, cu reverberații în diversele planuri, materiale și spirituale.

În *Cuvânt înainte* (pp. 7-11), prezintă pe scurt tabloul evolutiv al proceselor etno-culturale, care au avut loc în spațiul carpato-danubiano-pontic, într-o perioadă de aproximativ trei milenii (6000-3200 î.e.n.), când alături de conturarea, dezvoltarea și înflorirea trăsăturilor modului de viață neo-eneolitic s-au constituit și laturile spiritualității reprezentate în principal prin multiplele statuete antropomorfe.

Considerăm că ar fi fost poate bine ca aici autorul, reputat cercetător al neo-eneoliticului de la noi, să fi reliefat caracteristicile acestei epoci care, deși, relativ unitare, nu a fost lipsită de fenomene de continuitate și discontinuitate, progresele perioadei eneolitice față de cele ale perioadei anterioare, care și-au pus amprenta și asupra conturării mai exacte a cultului fecundității și fertilității și relațiile parentale, genetice și evolutive, cu neo-eneoliticul balcanic și egeean, pe de o parte, și cel central est și

est european, pe de altă parte. Credem că s-ar fi reușit astfel sugerarea mai clară a forței de creație și a originalității civilizațiilor neo-eneolitice din acest spațiu.

Tot aici autorul ne avertizează că prezenta lucrare reprezintă doar un capitol dintr-o amplă sinteză asupra neoliticului din spațiul nostru, care va fi urmată de altele referitoare la modul de viață și la uneltele din piatră din această perioadă.

După **Abrevieri** (pp. 13-14), Eugen Comșa abordează tematica propriu-zisă a lucrării începând cu capitolul I, **Istoricul cercetărilor** (pp. 15-21), aducând în fața cititorului principalele contribuții referitoare la cunoașterea acestui capitol al spiritualității neo-eneolitice, cuprinse într-o etapă de cercetare, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și ducând, fără întrerupere, până în zilele noastre.

Suntem de părere că ar fi fost util de subliniat și contribuțiile unor cercetători sârbi, bulgari, ruși, ucraineni, maghiari, care în operele lor s-au referit la plastica unor civilizații care s-au dezvoltat și în anumite părți ale spațiului carpato-danubiano-pontic, sau unele lucrări ale unor cercetători români care au fost nevoiți să trăiască peste hotare și ale căror opere au fost, pe nedrept, "uite" de istoriografia de dinainte de 1989. De asemenea, meritau evidențiate contribuțiile unor specialiști de marcă în domeniul neo-eneoliticului, care au contribuit decisiv la definirea originii sau tipologiei unor piese plastice antropomorfe, cu atât mai mult cu cât ideile unora dintre aceștia sunt cuprinse în capitolele următoare.

Cel de-al doilea capitol este mult mai întins în economia lucrării generale (pp. 23-44), autorul tratând **Figurinele de lut ars și răspândirea lor în cadrul culturii neolitice**. Deși, Eugen Comșa ne arată că figurinele apar pe teritoriul României odată cu procesul de neolitizare, legat de cultura Cârcea-Gura Baciului, credem că nu ar fi lipsită de interes sublinierea că asemenea piese, lucrate în piatră și os, sunt prezente în acest spațiu sau în cel imediat apropiat, încă de la sfârșitul paleoliticului superior și, poate, din mezolitic, putându-se lansa ipoteza de lucru potrivit căreia aporturile sudice, la nivel spiritual, se grefează pe o serie de elemente de cult locale, așa cum s-a stabilit și pentru alte zone.

Autorul îi prezintă în continuare cititorului piesele de plastică antropomorfă din lut descoperite în cadrul civilizațiilor Cârcea-Gura Baciului, Criș-Starcevo, Dudești, Hamangia, Goian, Vădastra, Vincea, Turdaș, Petrești, Precucuteni, Cucuteni, aspectul cultural Aldeni II, cultura Gumelnița, Sălcuța.

Considerăm, având în vedere progresele înregistrate până în prezent în studierea plasticii antropomorfe neo-eneolitice, că ar fi fost folositoare o abordare unitară, tipologică a acestei categorii de descoperiri, eventual, în baza unor mari teme ale spiritualității acestei epoci, a legăturilor și elementelor de continuitate care au existat între diferite civilizații, precum și ale relațiilor cu lumea contemporană din teritoriile vecine.

De asemenea, în folosul unei mai bune înțelegeri a evoluției plasticii antropomorfe, credem că ar fi trebuit respectată schema periodizării și cronologiei neo-eneoliticului, consacrată în literatura de specialitate. Astfel, poate era necesar ca după ce s-a vorbit de plastica civilizației Starcevo-Criș, să se reliefeze, alături de plastica civilizațiilor Dudești și Hamangia, cea a civilizației Vincea, care face parte din același orizont cronologic și cultural al neoliticului anatoliano-balcanic, care a afectat direct regiunile sudice ale spațiului carpato-danubiano-pontic și indirect, de cele aflate mai la nord și care au contribuit împreună cu fondul neolitic anterior și cu elemente ale neoliticului est-central european la geneza civilizațiilor de la sfârșitul neoliticului și începutul eneoliticului în teritoriul aflat în discuție.

În același timp, ne apare ca necesară analizarea plasticii antropomorfe pe complexe culturale Dudești-Boian-Gumelnița, Vincea-Turdaș, Precucuteni-Cucuteni, Vădastra-Sălcuța, etc., prezentarea deosebit de puține plastici aparținând ceramicii liniare și justificarea acestei situații ca și adecvarea denumirii aspectului cultural Aldeni II la realitățile actuale Stoicani-Aldeni (sau Stoicani-Aldeni-Bolgrad), sau sublinierea influenței plasticii civilizației Hamangia asupra celei ale civilizațiilor Precucuteni și Gumelnița.

În capitolul al III-lea, **Tipuri deosebite de figurine de lut ars** (pp. 45-51), autorul se oprește, pe scurt, asupra figurinelor de tip tesalic, a celor cu brațele în poziții diferite, a celor reprezentând personaje de vârstă diferite, personaje cu greutate în spate, altele de tip troian (n.n. "en violon") și un grup de figurine din sudul Olteniei. Deși fac obiectul unui capitol separat, cu excepția statuetelor de tip tesalic, a celor duble și a celor "en violon" ("troiene"), ce alte figurine pot fi incluse în tipurile feminine sau masculine deja descrise în capitolul al II-lea ca variante ale acestora. De asemenea, remarcăm că

statuetele de tip troian sunt incorect numite așa, făcând parte dintr-un context mai larg al eneoliticului anatolian și cicladic (vezi D. Monah), fiind replici ale pieselor în aur și aramă ajunse la noi pe căi încă insuficient lămurite.

În capitolul următor, al IV-lea, intitulat **Figurinele de os** (pp. 53-66), Eugen Comșa face o analiză a pieselor plate și prismatice realizate din acest material descoperite în culturile Dudești, Hamangia, Boian, Gumelnița și Sălcuța, a celor prismatice din civilizațiile Gumelnița, Sălcuța și aspectul cultural Ariușd, sau a celor "en violon" din mediul Gumelnița-Cernavoda I și Sălcuța, discutând și eventualele lor destinații.

Figurinele de marmură (pp. 67-70) reprezintă titlul celui de-al V-lea capitol al acestei lucrări, Eugen Comșa inventariind șase statuete descoperite în civilizațiile Hamangia și Vincea, lucrate după canoanele plasticii din lut, și în civilizația Gumelnița confecționate identic ca și piesele din os, putând fi încadrate tipologic în categoriile de piese delimitate în capitolul al II-lea, având foarte probabil aceleași semnificații.

Capitolul al VI-lea denumit **Figurinele de aur**, abordează această categorie de piese deosebite identificate atât în mediul civilizației Gumelnița, Tiszapolgar-Bodrogresztur și Cucuteni, încadrate între piesele de cult.

Un capitol interesant, din punct de vedere etnologic, este cel de-al VII-lea, **Elemente ale vieții materiale și figurinele neolitice** (pp. 77-105) în care autorul, pe baza reprezentațiilor de pe statuetele antropomorfe, reconstituie elemente legate de îmbrăcămintea, încălțăminte, pieptănătura, podoabele și piesele de mobilier ale comunităților neo-eneolitice din arealul carpato-danubiano-pontic, arătând că acestea, alături de celelalte dovezi de cultură materială, vorbesc de nivelul înalt atins de civilizațiile locale în această epocă.

La fel de interesant și important, în același timp, este capitolul al VIII-lea care se referă la **Figurinele neolitice și aspecte ale vieții spirituale** (pp. 107-120), E. Comșa insistând asupra pieselor care reprezintă elemente de tatuaj cu o anumită semnificație de cult, aparținând civilizațiilor Gumelnița, Sălcuța și Cucuteni și asupra celor cu fața mascată din civilizațiile Starcevo-Criș, Vincea-Turdaș, Hamangia, Boian, Vădastra, Stoicani-Aldeni și Gumelnița, legate, de asemenea, de unele practici magico-religioase.

În același timp, unele din figurinele descoperite în mediul civilizațiilor Boian, Gumelnița, Precucuteni și Cucuteni au fost legate de redarea unor dansuri rituale, individuale sau în grup (vasele de tip horă), iar altele de prezentarea unor personaje feminine purtând vase pe cap, reprezentări cu vădite conotații rituale. Avertizăm că piesele descoperite la Trușești, jud. Botoșani, sunt date în prezent într-o secvență a fazei Cucuteni A₃ (și nu în Cucuteni A₂ cum fuseseră date inițial) în cadrul aspectului cultural Trușești-Drăgușeni (de la sfârșitul fazei Cucuteni A-Cucuteni A₃-A₄).

Avându-se în vedere varietatea tipologică a plasticii antropomorfe neo-eneolitice, situațiile topografice diverse de descoperire: în stratul de cultură, în locuințe, în gropi, în complexe închise sau deschise, în gropile funerare etc., ar fi fost de dorit ca autorul să reliefeze rolul cu totul deosebit al acestor statuete în diferite rituri și ritualuri aparținând cultului fecundității și fertilității, cu atât mai mult cu cât, de foarte multe ori, asemenea piese au fost identificate în complexe de cult și în sanctuare de tipul celor de la Parța, Poduri, Sabatinovca, Ovcearovo, Pianu de Jos, Ghelâiești, Buznea etc. (despre care, de altfel, nu se pomeniște nimic în lucrare). De asemenea, se poate considera, pe deplin temei, că statuetele antropomorfe reprezintă ipostaze diferite ale unor "paleodivinități" din panteonul neo-eneolitic, al fiecărei civilizații ale unor adoranți, în poziții rituale, sau ale unor scene sacre, dansuri rituale, zeița mamă (fecioară, mamă fertilă, bătrână) și paretul, "Demetra și Persephone", acolitul masculin, legate de riturile agrare calendaristice sau de cele inițiatice, de trecere, bazate toate pe ritmurile cosmice nemijlocite naștere-moarte-renaștere, care jalonează întreaga gândire mitologică a preistoriei și protoistoriei, lucru sesizat de reputați istorici ai religiei, și care au ajutat în mod esențial la reconstituirea spiritualității neo-eneolitice, legată ca și plastica de lumea anatoliano-egeană.

În ultimul capitol, nenumărat, intitulat **Concluzii** (pp. 121-126), autorul face o sinteză a capitolelor precedente, aceasta putând ține loc de rezumat al întregii lucrări. Un rezumat în limba franceză (pp. 127-129) reluând o parte din concluzii, încheie această lucrare care are meritul major de a fi adunat laolaltă o mare parte a plasticii antropomorfe din spațiul carpato-danubiano-pontic, constituind

un instrument de lucru pentru cei care se vor apleca spre extragerea unor semnificații deosebite legate de acest palier al vieții spirituale neo-eneolitice.

Cele 122 de figuri ajută la înțelegerea ideilor expuse în text și încheie lucrarea, îmbogățind baza documentară a neo-eneoliticului din spațiul carpato-danubiano-pontic.

Dumitru Boghian